

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАКТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В ПЕДАГОГІЧНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛ. ХХ — ПОЧ. ХХІ СТ.

У статті здійснено ретроспективний аналіз розвитку компетентнісної освіти в педагогічних вищих навчальних закладах України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Визначено шляхи забезпечення домінування практичного компонента навчального процесу над теоретичним. Запропоновано ширше впроваджувати технології управління за результатом, кардинально змінити навчальні плани та програми, поліпшити якість підготовки викладачів.

В статье осуществлен ретроспективный анализ развития компетентного образования в педагогических высших учебных заведениях Украины второй половины ХХ – начала ХХІ в. Определено пути обеспечения доминирования практического компонента учебного процесса над теоретическим. Предложено шире внедрять технологии управления за результатом, кардинально изменить учебные планы и программы, улучшить качество подготовки преподавателей.

The article deals with retrospective analysis of the development of competence education in Ukrainian pedagogical higher educational establishments during the second half ХХ – beginning ХХІ century. It is defined the ways to provide domination of practical component of educational process over a theoretical one. It is suggested that the technologies of result management be inculcated wider, educational curricula and programs be changed in a cardinal manner, and the quality of teacher preparation be improved.

Одним із найважливіших завдань педагогічних вищих навчальних закладів на сучасному етапі є подолання затеоретизованості навчального процесу, зміщення акцентів у підготовці студентів із набуття знань на формування компетентностей та практичних умінь, забезпечення зв'язку навчання із життям та майбутньою педагогічною діяльністю. Вирішення цього завдання значною мірою залежить від змістового наповнення навчальних дисциплін та якості навчальних планів.

Варто зазначити, що проблема забезпечення практичного спрямування навчального процесу не є новою в історії вищої педагогічної освіти. Її як актуальну намагалися розв'язати науковці, педагоги-практики, працівники керівних партійних і освітніх органів у кожному періоді розвитку вищої педагогічної школи. Отже, накопичено цінний досвід, який вартує використання в умовах сьогодення. Актуальність проблеми дослідження полягає також у тому, щоб проаналізувати причини, які завадили удосконаленню підготовки майбутніх учителів, не допустити повторення помилок в організації навчання студентів, що мали місце в історії вищої педагогічної школи, з метою усунення дії негативних чинників у сучасній освітній галузі.

Різноманітні аспекти підготовки майбутнього вчителя досліджують Л. Кондрашова, В. Сластьонін, М. Сметанський, В. Чайка, М. Чобітько, В. Шахов та інші вчені. Ретроспективний аналіз формування готовності студентів педагогічних навчальних закладів до учительської діяльності провели Н. Дем'яненко, Т. Завгородня, В. Майборода тощо. Розвиток компетентностей, компетенцій та компетентнісної освіти у зарубіжній та вітчизняній педагогічній науці вивчають В. Болотов, І. Зимня, Я. Кодлюк, О. Овчарук, О. Пометун, Г. Селевко, І. Соколова, А. Трофименко, А. Хуторський та інші науковці.

В. Майборода, здійснивши комплексне дослідження розвитку національної педагогічної освіти з 1917 по 1985 рр., запропонував докорінно змінити навчальні плани, експериментально перевірявши їх. На його думку, «навіть план 1985 року складено так, що вузи готували педагогічно некомпетентних учителів, оскільки на спеціальність відводилося понад дві третини навчального часу, а на професію /педагогіка, психологія, методика/ до 10 %, тобто як на медпідготовку... Виходило, що ми готували гібрид предметника зі свідоцтвом медсестри» [7, с. 150].

Аналіз психолого-педагогічної літератури, архівних матеріалів дає підстави

стверджувати, що в 50–80-х рр. ХХ ст. відірваність навчання від життя набула статусу важливої державної та політичної проблеми і викликала стурбованість в освітянських колах та широкої громадськості. Проте основні шляхи подолання надмірного теоретизування або було визначено недостатньо, або правильні рішення не виконувалися.

Мета статті: ретроспективний аналіз вирішення проблеми зв'язку навчання із життям у педагогічних вищих навчальних закладах України у другій половині ХХ – початку ХХІ ст.; визначення шляхів забезпечення домінування практичного спрямування навчального процесу над теоретичним.

У другій половині 50-х рр. ХХ ст. відбулися суттєві зміни у суспільно-політичному та культурному житті країни, що увійшли в історію як «хрущовська відлига». Вони позначилися на системі вищої педагогічної освіти та підготовці майбутніх фахівців. Від навчальних закладів педагогічного профілю вимагалось реалізовувати принципи зв'язку навчання з життям, посилювати практичну складову у формуванні особистості вчителя тощо у зв'язку із прийняттям Радою Міністрів СРСР у *серпні 1956 року постанови «Про заходи підвищення якості підготовки вчителів для загальноосвітніх шкіл»*.

Подальшому вдосконаленню практичної підготовки учителів мали сприяти закони про школу: «Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958 р.) та «Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» (1959 р.) [2; 3]. У цих документах акцентувалася увага на необхідності забезпечення кращої практичної і теоретичної підготовки спеціалістів, значному посиленні комуністичного виховання молоді, активній участі всіх викладачів у вихованні студентства [2, с. 12]. Передбачалося «поліпшити підготовку вчителів у педагогічних інститутах і університетах; організувати підготовку вчителів з агрономії, тваринництва, техніки та інших спеціальних дисциплін; підвищити науково-теоретичний рівень викладання в педагогічних інститутах» [2, с. 13].

У контексті посилення зв'язку навчання з життям варті уваги ідеї висувалися викладачами педагогічних вищих навчальних закладів. Зокрема, члени кафедр літератури та фізики Луганського педагогічного інституту пропонували, щоб майбутні вчителі набували в інституті певних умінь і навичок у галузі мистецтва, зокрема співати, танцювати, малювати, декламувати, виразно читати, грати на одному з музичних інструментів, організувати учнівську самодіяльність, а також вивчати роботу кіномеханіка, водія автомобіля, фотосправу, знати агромінімум і доводство (для дівчат) [1, с. 87]. Такі ідеї в історії педагогіки не були цілковито новими. Вони тотожні поглядам К. Ушинського щодо підготовки вчителів у вчительських семінаріях.

У радянський період зазвичай проблеми формування готовності до майбутньої діяльності вирішувалися через повніше виконання настанов правлячої партії, зокрема рішень її з'їздів та пленумів, на яких визначалися орієнтири розвитку всіх галузей освіти і науки. Так, у 1962–1963 н. р. у Кременецькому педагогічному інституті для подолання розриву між теоретичною підготовкою студентів та їхньою практичною роботою викладачі кафедр «переглянули і доповнили тексти лекцій і плани семінарських та лабораторних робіт у світлі листопадового (1962 р.) Пленуму ЦК КПРС, постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи по дальшому розвитку біологічної науки і зміцнення її зв'язку з виробництвом»» [4, арк. 39].

Певна роль в удосконаленні практичної підготовки вчителів відводилася проведенню змін у навчальних планах, щоб не допустити переважання теоретичних дисциплін та заниження частки методик викладання. Окрім цього, акцентувалася увага на необхідності усунення надмірного теоретизування під час викладання кожного предмета. Зокрема, у Кременецькому педагогічному інституті у 1957–1958 н. р. від педагогічних та методичних кафедр вимагалось формувати практичні навички «показом», а не «розказом»: «У проведенні виховної роботи кафедра педагогіки подавала дуже недостатню допомогу практикантам. Якщо методисти показували студентам у базовій школі перед практикою зразкові уроки, аналізували їх, то кафедра педагогіки жодного разу не підготувала і не показала в базовій

школі зразкову виховну годину. Кафедрі педагогіки необхідно навчити не тільки розказом, а й показом. У базовій школі необхідно організувати й показати зразки виховних годин...» [6, арк. 19].

У зв'язку із необхідністю наближення навчання до життя у вищих навчальних закладах були зроблені важливі висновки про необхідність формування у студентів здатності до дії, обґрунтовано так званий алгоритм процедур, виконання яких призведе до нового ступеня розвитку освіти, що сьогодні позначена терміном «компетентнісна». За декілька десятиріч до створення моделі компетентностей особистості науковці доводили, що *головним у навчанні є не набуття знань, навіть не формування вмінь та навичок, а вироблення здатності до дії*. Саме на таке завдання вищої педагогічної школи вказувалося у річному звіті Луцького педагогічного інституту ім. Лесі Українки за 1963 рік: «Матеріали XXII з'їзду і Закону про перебудову системи народної освіти вимагають, щоб підготовка спеціаліста велась за такою схемою: знати основи наук, знати, що треба і як треба, відповідно з положеннями науки, діяти відповідно до знань. Якщо раніше дії контролювались менше, то тепер в нових умовах весь навчально-виховний процес потрібно будувати так, щоб вирішальним у підготовці й оцінці спеціаліста були його дії, уміння, навички» [5, арк. 12–13].

Позаяк на той час жодна з актуальних проблем не вирішувалася без участі правлячої партії, питання формування у майбутнього вчителя здатності до дії розглядалися органами управління та партійною організацією Луцького педагогічного інституту: «Всі ці питання обговорювались на Раді інституту і відкритих партійних зборах, відповідно до рішення яких всі ланки навчально-виховного процесу будувались таким чином, щоб:

- а) студентам давалися ґрунтовні знання питань теорії;
- б) вироблялись уміння і навички використовувати знання;
- в) перевірялись дії, відповідні знанням» [5, арк. 13].

Незважаючи на прийняття правильних рішень, вони або не реалізовувалися у навчально-виховному процесі, або реалізовувалися недостатньо, позаяк проблема практичної підготовки майбутніх учителів продовжувала зберігати актуальність у 70-х та 80-х рр. ХХ ст. Прийняті у цей період документи містили настанови з поглиблення зв'язків навчання з життям.

Зокрема, в «Основних напрямках реформи загальноосвітньої і професійної школи» (1984 р.) передбачалося становлення спеціаліста передусім із глибокими ідейними переконаннями, а також практичною підготовкою та навичками самоосвіти: «Майбутнім учителям... треба дати найсучасніші знання і хорошу практичну підготовку» [8, с. 14]. Із цією метою пропонувалося, як і в 50-х рр., переробити навчальні плани і програми педагогічних інститутів, тісніше пов'язати їх з вимогами життя. Проте не виявлено жодної спроби відстежити причини невиконання вже прийнятих раніше аналогічних правильних рішень. Із документа в документ переписувалося завдання поліпшити у навчально-виховному процесі зв'язок із життям та практикою комуністичного будівництва, проте не було з'ясовано, чому у підготовці студентів залишаються недоліки.

Основною причиною такого стану, на нашу думку, є недостатній розвиток у навчальних закладах управління за результатом. У той час переважало програмно-цільове управління, домінування якого триває також на сучасному етапі. Ще одна причина — легкість контролю та легкість набуття теоретичних знань на противагу формуванню здатності до дії (компетенції): навчити студентів, що таке урожай, значно простіше, ніж навчити його вирощувати та збирати. Зрештою, таке навчання здатні здійснювати викладачі не обов'язково високого рівня компетентності. Для підготовки до заняття досить опрацювати декілька підручників чи посібників і при цьому не мати практики тієї діяльності, до якої готуєш студента.

На жаль, проблема практичної спрямованості навчального процесу в педагогічних вищих навчальних закладах не була вирішена у ХХ ст. і продовжує зберігати актуальність на початку ХХІ ст. Для фіксації освітніх результатів вченими запропоновано нові терміни —

«компетентність», «компетенція», що означають здатність включатися у діяльність. Розвиваючи компетентнісний підхід, науковці акцентують увагу на тому, що набуття знань є другорядними завданням порівняно з формуванням функціональних, діяльнісних якостей.

Незважаючи на численні дослідження, спрямовані на те, щоб допомогти студентам сформувати необхідні для педагогічної діяльності компетентності, підготовка майбутнього вчителя в умовах сьогодення вимагає удосконалення в аспекті посилення практичної складової.

Отже, у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. у навчальних закладах України були зроблені спроби поліпшення зв'язку навчання з життям, подолання надмірного теоретизування у навчальному процесі. Проте наміченого не було досягнуто. Проблеми поліпшення практичної підготовки вчителів можуть бути вирішені завдяки розвитку технологій управління за результатом, кардинальній зміні навчальних планів та програм, з яких буде вилучено другорядні для практичної діяльності дисципліни та навчальний матеріал. Важлива роль має відводитися відбору викладачів педагогічних вищих навчальних закладів, які самі б на високому рівні володіли тими компетентностями, що прагнуть сформувати у студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дадаєв К. Д. Про перебудову роботи педагогічних інститутів / К. Д. Дадаєв // Радянська школа. — 1959. — № 1. — С. 86–88.
2. Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР // Радянська школа. — 1959. — № 1. — С. 5–15.
3. Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в УРСР // Радянська школа. — 1959. — № 5. — С. 3–19.
4. Звіт інституту за 1962–1963 н. р. (Кременецький державний педагогічний інститут) / Державний архів Тернопільської області. Ф. Р-21, оп. 4, спр. 159. — 166 арк.
5. Звіт про навчально-виховну роботу в 1962–1963 н. р. (Луцький державний педагогічний інститут) / Державний архів Волинської області Ф. Р-376, оп. 7, спр. 14. — 121 арк.
6. Звіт про роботу інституту за 1957–1958 н. р. (Кременецький державний педагогічний інститут) / ДАТО. Ф. Р-21, оп. 4, спр. 100. — 80 арк.
7. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.) / В. К. Майборода. — К.: Либідь, 1992. — 196 с.
8. Основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи // Радянська школа. — 1984. — № 6. — С. 3–18.

УДК 37.013.43:929

Лідія ЛЯШКО, Микола ЛЯШКО

УДОСКОНАЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розкрита проблема удосконалення педагогічної культури вчителя початкових класів у творчій спадщині В. Сухомлинського.

В статтє раскрыта проблема усовершенствования педагогической культуры учителя начальных классов в творческом наследии В. Сухомлинского.

This article is dedicated to the problems of pedagogical culture of the primary school teachery the creative heritage if V. Sukhomlihsky.

В умовах відродження суверенної України, становлення нової школи актуалізується проблема педагогічної культури вчителя як складової його загальної культури, одного із найважливіших факторів національного прогресу. Реалії суспільного розвитку вимагають нового погляду на постать педагога та на його діяльність, адже саме через учителя відбувається формування нового молодого покоління, що будуватиме нашу суверенну державу. Сьогодні ця проблема вимагає від науковців переосмислення суті канонів шкільного навчання, що детермінує створення нових педагогічних систем, формування